Pregledni naučni rad
UDK:343.915:364-053.6
DOI:10.7251/ZND2601265S

INSTITUCIONALNI PROGRAMI RADA SA MALOLJETNIM PRESTUPNICIMA

***Doc. dr Valentina Smolović*[124]**
Viši sud u Podgorici

***Isidora Smolović*[125]**
Pravni fakultet u Beogradu

Apstrakt: *Maloljetnim prestupnicima je danas potrebna brza i efikasna rehabilitacija koja ih neće odvajati od normalnih životnih tokova nekoliko godina, već će im pružiti kraće institucionalne programe pomoću kojih će izgraditi one kompentencije i socijalne vještine koje im nedostaju kako bi ojačali svoj karakter, korigovali ponašanje, prihvatili društvene vrijednosti, te uvidjeli svoje greške i krenuli iz početka, ali i dalje uz punu podršku i nadzor stručnjaka u okviru vaninstitucionalnog programa. Predstavljanjem vaspitno korektivnih programa željeli smo prikazati jedan od institucionalnih modela rada sa maloljetnim prestupnicima koji, kako smo mi već skloni, ne moramo primjeniti u izvornom obliku nego prilagoditi našim uslovima, potrebama maloljetnika, jer u Američkom pravosudnom sistemu još uvijek je prisutna velika doza represije u prevaspitanju maloljetnih prestupnika, dok se naš sistem bazira prvenstveno na principima individualizacije, poštovanja ličnosti, humanizacije i prirodnosti uslova resocijalizacije maloljetnih prestupnika. Da bi se ovakav program mogao spovesti i kod nas neophodna je edukacija osoblja koji rade sa maloljetnim prestupnicima, ali stvoriti i adekvatne materijalno-tehničke uslove za spovođenje ovakvih programa.*

Ključne riječi: *maloljetni prestupnici, vaspitno – korektivni centri, prevaspitni tretman, resocijalizacija.*

[124] smolovicvanja 68@gmail.com
[125] smolovicisidora317@gmail.com

UVOD

Od najstarijih vremena još iz perioda starih civilizacija i prvih pisanih pravnih spomenika među učiniocima krivičnih djela, se pored punoljetnih lica, javljaju i maloljetna lica. Na njih je i tada krivično pravo gledalo na nešto drugačiji način, imajući u vidu karakteristike njihovog uzrasta, stepen nedovoljne duševne zrelosti i razvijenosti, te smanjene sposobnosti za rasuđivanje i odlučivanje o svojim postupcima. To je vreme kada su maloljetnici nazivani "delinkventi u umanjenom izdanju". Oni nisu mogli da budu subjekt krivične odgovornosti zbog svoje psihičke nerazvijenosti i nesposobnosti da ocene moralni značaj učinjenog krivičnog djela (Macanović, 2021).

Novo vreme dovodi do velikih promena u krivičnopravnom položaju maloljetnika, pa se za odgovornost maloljetnika traži postojanje njegovog "razbora" (discernement), odnosno posebna vrsta "maloljetničke uračunljivosti". To je zakonska fikcija o postojanju rasuđivanja. Razbor, dakle, obuhvata samo intelektualnu (svesnu, kognitivnu) stranu njegove ličnosti, ali ne i voluntarističku (voljnu) stranu. Krivični zakonik Francuske iz 1810.godine (Code Penal) granicu krivične odgovornosti maloljetnika podiže na šesnaest godina, pod uslovom da je on pri izvršenju krivičnog dela pokazao određeni stepen razbora, razboritosti. Takvom se maloljetniku izricala zakonom propisana kazna, ali se ona mogla ublažiti zbog njegovog uzrasta. Ako pak maloljetnik pri izvršenju krivičnog djela nije pokazao razboritost, on je oglašavan krivično neodgovornim, što znači da mu se za učinjeno krivično djelo nije mogla izreći kazna (Macanović, 2011).

Pri tome su različita zakonodavstva, zavisno od stepena društvenog razvoja, razvijenosti pravnog poretka, kulturnog razvoja, pravne tradicije, shvatanja i morala sredine, ali i zbog potreba kriminalne politike na različite načine uspostavljale sistem krivične odgovornosti i kažnjivosti za maloljetnike. Tako je, na primer, u periodu starog rimskog prava (Čejović, 2002: 538-539) bilo prihvaćeno pravilo da maloljetnici ne mogu biti subjekti krivične odgovornosti zbog svoje psihičke nerazvijenosti i nesposobnosti da ocene moralni značaj učinjenog krivičnog dela. Ovo shvatanje se dosta dugo vremena održavalo u primeni.

Od perioda Justinijana, počinje da se razlikuje više kategorija maloljetnika. Ova podela maloljetnih učinilaca krivičih djela se zadržala sve do današnjih dana. U to vreme su se razlikovali (Grbić Pavlović, 2010:49): a) maloljetnici uzrasta do sedam godina – djeca (*infantes*) – koji su bili apsolutno krivično neodgovorni, b) maloljetnici uzrasta od sedam do deset godina *(infantiae proximi*) - koji su pod

izuzetnim uslovima bili krivično odgovorni (ograničena odgovornost) ako su mogli da shvate značaj učinjenog krivičnog djela i v) maloletnici uzrasta od deset do četrnaest godina (*pubertati proximus*) - koji su bili krivično odgovorni za učinjeno djelo, ali im je uzrast predstavljao osnov za blaže kažnjavanje. To je vreme kada se primenjivao princip da "zla misao dopunjuje uzrast" maloletnih lica (*malitia supplet aetatem*), pa im se stoga i izricala kazna ako su bili "sposobni za krivičnu – dakle, zlu misao" (*doli capaces*) (Radovanović, 1975:379-380).

Novo vreme donosi velike promene u krivičnopravnom položaju maloljetnika. Tako sada utvrđivanje krivične odgovornosti maloljetnika zavisi od njegovog "razbora" (Jovašević, 2010:35-41) (*discernement),* odnosno od posebne vrste "maloletničke uračunljivosti" (Ansel, 1963:69). To je zakonska fikcija o postojanju rasuđivanja. Razbor, dakle, obuhvata samo intelektualnu (svesnu, kognitivnu) stranu njegove ličnosti, ali ne i voluntarističku (voljnu) stranu (Simović et al., 2013:80-90). Uticaj razbora na krivičnu odgovornost maloljetnika prvi put pominje toskanski Krivični zakonik iz 1786. godine (*Codice Leopoldino*), a potom ga prihvataju francusko i švajcarsko krivično pravo. To je i vreme kada dolazi do stvaranja novog "zaštitničkog modela" (*welfare)* krivičnopravnog položaja maloljetnih učinilaca krivičnih djela. Ovaj zaštitnički model se u pravnoj teoriji tumači na različite načine. Tako se on naziva i "model pravičnosti" ili "model blagostanja".

Ovaj model karakterišu: a) široka diskreciona ovlašćenja organa krivičnog pravosuđa, b) primaran značaj ličnosti maloljetnika i njegovih ličnih osobina pri odlučivanju o izboru vaspitne mjere, v) maloljetnik uživa podršku i pomoć različitih državnih i drugih društvenih organa i g) u krivičnom postupku prema maloljetnicima je javnost isključena ili ograničena. Pod uticajem ovih ideja u mnogim državama se donose propisi koji na poseban, specifičan način uređuju krivičnopravni položaj maloljetnika.

Od tada se razvijaju dva krivičnopravna sistema uređivanja krivične odgovornosti i kažnjivosti maloljetnika. Prvi krivičnopravni sistem je klasičan, konvencionalan, uobičajen. Prema ovom sistemu u krivičnom zakonu ili zakoniku su jedinstveno propisane odredbe o odgovornosti i kažnjivosti, kako punoljetnih, tako i maloletnih učinilaca krivičnih djela, naravno uz uvažavanje posebnih karakteristika ličnosti maloljetnika zbog njihovog uzrasta, nezrelosti i osobina ličnosti. Najveći broj krivičnih zakonodavstava i danas prihvata ovaj sistem (Španija, Ruska federacija, Poljska, Ukrajina, Grčka, Holandija, Švedska).

Drugi je moderan, savremeni, zaštitnički krivičnopravni sistem. On je novijeg datuma. Prema ovom sistemu, pored krivičnog zakona ili zakonika koji uređuje krivičnu odgovornost i sistem krivičnih sankcija za punoljetna (a izuzetno i za pravna) lica, donose se posebni tzv.maloljetnički krivični zakoni, zakoni koji na specifičan način uređuju položaj maloljetnika u krivičnom pravu, osnove njihove krivične odgovornosti i sistem krivičnih sankcija, odnosno posebne organe krivičnog pravosuđa i poseban krivični postupak prema maloljetnicima kao učiniocima krivičnih djela (Austrija, Italija, Francuska, Nemačka, Makedonija, Crna Gora, Srbija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina) (Grbić, Pavlović, 2010).

Institucionalni vaspitno – korektivni programi u radu sa maloljetnim prestupnicima

Mnogi stručnjaci, novinari, roditelji uvijek postavljaju isto pitanje: Zašto ne početi sa resocijalizacijom kroz institucionalne programe znatno ranije i ne dopustiti da danas imamo okorijele kriminalce sa 18 godina“?! Ovaj problem američki sistem je to davno prepoznao. U prilog ovoj činjenici ide i izjava jednog američkog političara u lokalnoj kampanji „Ne bih rekao da je dobro tek tako skrštenih ruku dozvoliti ovim problematičnim adolescentima da postanu doživotni kriminalci. Za to će na kraju pošteni građani koji poštuju zakon platiti ceh. Moramo djelovati sada da bi smo deaktivirali te neeksplodirane ljudske tempirane bombe (Sajić, 2012:52). Možda će neki smatrati da ovo nije humano i da narušavamo prava djeteta, ali šta je sa ostalima koji su žrtve maloljetnih prestupnika. Danas se više bavimo pravima prestupnika nego njihovim žrtvama.

Poslednjih godina sve više govorimo o potrebi otvaranja vaspitnih ili disciplinskih centara u kojima maloljetni prestupnici mogu u neprekidnom trajanju boraviti maksimalno tri mjeseca što je idealan period ljetnog raspusta, gdje bi djeca kroz brze i efektivne vaspitno – korektivne metode, okupacionu terapiju, razne edukacije, instruktivnu nastavu i druge pedagoške metode mogli brzo korigovati svoje asocijalno ponašanje. Nažalost ovakvi vaspitni centri nisu rasprostranjeni u zemljama bivše Jugoslavije s jedne strane zbog nedostataka materijalnih sredstava, a s druge strane zbog pritisaka da treba više pažnje i energije usmjeravati ka vaninstitucionalnih programima.

Upravo iz tog razloga predstavićemo „boot cams“ programe koji mogi biti dobar model rada sa maloljetnim prestupnicima i biti adekvatna alternativa institucionalnim ustanovama koje funkcionišu u našem društvu.

Vaspitno korektivni (boot camps) programi prvi put su se počeli primjenjivati u SAD-a u drugoj polovini XX vijeka, a kasnije i u Australiji, Kanadi, Novom Zelandu, Velikoj Britaniji. Danas samo u SAD-a egzistira najmanje 100 ovakvih kampova. Prvi ovakvi kampovi zasnivali su se isključivo na vojničkom modelu obuke, na strogoj disciplini i takozvanom vojničkom drilu. Danas ovi kampovi egzistiraju kao državne, ali i privatne institucije. Vaspitno korektivni (boot camps) programi predstavljaju alternativu institucionalnim programima koji se bave resocijalizacijom maloljetnih prestupnika. Naime radi se o programima koji obuhvataju raznovrsne aktivnosti sa obaveznim postinstitucionalnim programima. Sve aktivnosti koje obuhvata ovaj program detaljno su isplanirane tokom čitavog dana. Suština spovođenja boot camp programa je da pruži određene kompentencije štićenicima koje će uticati na promjenu njihovog ponašanja. Ovakvi programi su alternativna forma institucionalnom tretmanu koji se spovodi u maloljetničkim zatvorima ili sličnim ustanovama za maloljetnike sa obaveznim postinstuticionalnim programima (Macanović, 2015).

Mnogi autori, termin „boot camp“ najčešće poistovjećuju sa vojničkim modelom intenzivnog korektivnog kampa u kojem se pored planiranih aktivnosti primjenjuje i vojnička obuka i vojničke ceremonije, kao i kažnjavanje za kršenje kućnog reda, a sve u cilju postizanja veće discipline. Međutim, pored modela koji se baziraju na vojničkoj obuci u primjeni su i modeli u kojima su štićenici 16 časova dnevno uključeni u rad, fizičke treninge, učenje, vaspitno – korektivni rad, odnosno tretman koji podrazumjevaju smještaj u vidu kampa, fizičke treninge, atletska takmičenja, aktivnosti u prirodi, umjesto vojničke obuke (Žunić, Jovanić, 1998).

Međutim krajem XX vijeka vojnički modeli (boot camp) programa dopunjavaju se programskim sadržajima koji obuhvataju obrazovne sadržaje, vaspitno – korektivni rad sa štićenicima, savjetovanja, posebne programe za ovisnike. Iako u većini slučajeva upućivanje u „boot camp“ predstavlja zamjenu za institucionalne sankcije, prestupnici se mogu uključiti u te programe i nakon kraćeg boravka u ustanovama za resocijalizaciju. Na ovakav način nudi se mogućnost maloljetnim prekršiocima da umjesto izdržavanja kazne u maločjetničkom zatvoru i do 10 godina, prihvate i prođu program resociojalizacije za 3 – 6 mjeseci. Naravno, u ovakve programe prvenstveno se uključuju maloljetnici koji su počinili krivična djela krađe, razbojništva, koji imaju problema sa ovisnošću, a ne lica koja su počinila krivična djela sa smrtnim posljedicama (ubistva i sl.) S obzirom na činjenicu da populacija maloljetnih prestupnika raste i uzrokuje pretpanost zatvorskih i drugih korektivnih ustanova, vojni kampovi su se pokazali kao

efikasno sredstvo za sprečavanje maloljetnih prekršilaca, koji su počinili lakša krivična djela, da nastave sa ozbiljnijim i opasnijim krivičnim djelima i da im kriminal postane životno opredjeljenje ili „profesija“. Ovi programi omogućavaju bržu i efikasniju resocijalizaciju, a posebno su ekonomični s obzirom na troškove i dužinu boravka štićenika u maloljetničkim zatvorima. Program ukupno traje 180 dana, 90 dana štićenici provode u kampovima a drugi dio van kampova gdje su uključeni u zaštitne, tj. postininstitucionalne programe. Takođe, liječenje zavisnosti od PAS predstavlja integralni dio većine savremenih boot camp programa. Osnovni principi programa su intenzivnost – struktura – kontrola. Prema Washington State Institute for Public Policy (2004), strukturu, ciljeve i sadržaje ovog programa čine:

Struktura programa:

1. konfrontacija – vojni trening,
2. obrazovanje i obuka,
3. orijentacija na zajednicu – priprema za povratak u zajednicu,
4. nadgledanje u zajednici,
5. samooslanjanje i
6. nezavisnost.

Ciljevi programa

- Služi kao rentabilna alternativa institucionalizaciji.
- Promoviše disciplinu kroz fizički trening i timski rad.
- Uvodi moralne vrijednosti i radnu etiku.
- Promoviše pismenost i povećava nivo obrazovanosti.
- Smanjuje zloupotrebu alkohola i droga.
- Ohrabruje učesnike da postanu produktivni građani koji poštuju zakon.
- Osiguravaju pozivanje na odgovornost prekršilaca za njihove postupke.

Sadržaji programa

- Struktura u vodovima od 10 -13 štićenika koji zajedno započinju i napuštaju program.
- Spartanski uslovi u već postojećoj vaspitno-popravnoj ustanovi.
- Stalno prisutni treneri, nastavnici i voditelji slučaja.
- Intenzivna obuka osoblja prije otvaranja kampa.
- Uniforme u vojnom stilu za malde i trenere, vojni običaji i način komunikacije.
- Iscrpljujuća dnevna rutina koja počinje oko 6 ujutru, a završava se oko 10 naveče.
- Manje kazne za manje kršenje pravila i uvećanje sankcija sve do uklanjanja iz programa za ozbiljnije prekršaje.
- Ceremonija javnog sticanja diploma.

Organi američkog maloljetničkog pravosuđa podnijeli su detaljan izvještaj o evaluaciji ovog modela. U izvještajima se tvrdi da su mladi nakon boravka u kampu napredovali u obrazovanju, fizičkoj spremnosti i ponašanju. Takođe, se navodi da je kod njih zabilježeno poboljšanje u stepenu poboljšanja autoriteta, samodiscipline i fizičkog rada (Sajić, 2012:59). Takođe, u poređenju sa štićenicima tradicionalnih ustanova štićenici ovakvih kampova pokazuju bolje prihvatanje okruženja, ali i veći nivo aneksioznosti i strah od osoblja, dok u tradicionalnim ustanovama izraženiji je strah od drugih štićenika. Pored toga utvrđena je i povezanost između učešća u ovakvim programima i školskog uspjeha, tj. štićenici su uspješniji u pogledu profesionalnog osposobljavanja u odnosu na štićenike u tradicionalnim ustanovama (Macanović, 2015).

Ovakav program dosta je kritikovan zbog velikog broja recidivista, ali s obzirom na isti problem koji imaju i institucionalni programi ipak su ovakvi programi poželjniji ne samo zbog ekonomičnosti nego i zbog brojnih deprivacija koje su prisutne u maloljetničkim zatvorima gdje štičenici provode po nekoliko godina na izdržavanju vaspitne mejre ili izdražavanju kazne maloljetničkog zatvora, kao i zbog uticaja neformalne zajednice koja je indikativna u takvim i sličnim ustanovama (Jugović, 2007).

Model vaspitno korektivnih kampova bi mogao biti jedna od alternativa institucionalnim vaspitnim ustanovama. Današnje vaspitno – popravne ustanove zasnivaju se još uvijek na tradicionalnom pristupu u radu sa štićenicima, prevaziđenim programima i metodama rada. Otežavajuća okolnost je i činjenica da u takvim ustanovama štićenici ostaju najmanje 6 mjeseci, a najduže 4 godine, a ranije (do 2010) i do 5 godina (Pleh, Suljagić, S., Suljagić, A. 2020).

Danas u društvenom okruženju punom entropije, amoralnosti, dezorijentacije društva prestupnicima trebaju efikasniji programi koji će u sebi sadržavati i dio fizičke obuke, a koja bi imala dosta sličnosti sa vojničkom obukom u pogledu treninga i discipline. U takvim programima ipak, dominantni sadržaji bi bili vaspitno – obrazovni, kao i sticanje određenih socijalnih vještina i drugih potrebnih kompentencija, kako bi njihova rehabilitacija bila što uspješnija (Milosavljević, 2003). Takođe, centri za socijalni rad i druge nadležne ustanove moraju pružiti adekvatne zaštitne programe kako bi se njihova rehabilitacija nastavila i nakon završteka ovog programa odnosno nastavio i dalji vaninstitucionalni program, odnosno tretman. Samo na takav način možemo pomoći maloljetnim prestupnicima da promjene svoje stavove i prihvate društvene vrijednosti (Macanović, 2015).

Zaključak:

Iako je danas trend svih pomažućih profesija koje se bave maloljetnim prestupnicima da treba težiti vaninstitucionalnim programima kada je u pitanju asocijalno ponašanje mladih, ipak neophodno je posvetiti podjednaku pažnju i onim institucionalnim ali sa kraćim trajanjem. tj. boravkom maloljetnika u takvim centrima. Cilj vaspitno – korektivnih centara jeste da se za period boravka od nekoliko mjeseci postigne brži i veći efekat u korekciji njihovog devijantnog ponašanja nego što je to slučaj sa vaspitnim ustanovama ili vaspitno – popravnim domovima. Važno je pravovremeno djelovati na devijantno ponašanje i pedagoškim pristupom zaustaviti širenje takvog asocijalnog ponašanja. U radu smo predstavili jedan model koji može biti polazna osnova za kreiranje sličnih vaspitno – korektivnih centara, a koji bi svakako pomogli u suzbijanju i sprečavanju ozbiljnijih vidova delinkventnog ponašanja. Svakako da jedna vrsta kombinovanog pristupa kroz vaninstitucionalne i institucionalne programe resocijalizacije može dati najefikasnije rezultate kada je u pitanju prestupničko ponašanje mladih.

Literatura:

1. Ansel, M. (1963). Nova društvena odbrana. Beograd: Institut za sociološka i kriminološka istraživanja.
2. Čejović, B. (2002). Krivično pravo. Opšti deo. Beograd: Službeni list.
3. Đukanović, B., Krivokapić, N., Macanović, N., Dragojević, A. (2022). Risky families and adolescence. Xlibris, SAD.
4. Grbić Pavlović, N.(2010). Kaznenopravni aspekti maloljetničke delinkvencije u Republici Srpskoj. Banja Luka: Defendologija.
5. Jovašević, D. (2010). Položaj maloletnika u krivičnom pravu. Niš: Pravni fakultet.
6. Jugović, A. (2007). Sociološki pristup u definisanju pojma i tipova poremećaja ponašanja. U knjizi: Poremećaji ponašanja i prestupništvo mladih: Specijalno pedagoški diskurs. (str. 11-28). Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
7. Macanović, N. (2007). Voditeljsko upravljanje u funkciji resocijalizacije štićenika vaspitno popravnog doma. Naša škola broj 3-4. str.125 -133. Banja Luka: Društvo pedagoga Republike Srpske.
8. Macanović, N. (2009). Recidivizam. Socijalna misao, broj 63. str. 169 – 177. Beograd: IP Socijalna misao.
9. Macanović, N. (2011). Resocijalizacija osuđenih lica. Banja Luka: Besjeda.
10. Macanović, N. (2015). Pedagoške aktuelnosti. Banja Luka: CMZ.
11. Macanović, N. (2021). Resocijalizacija maloljetnih prestupnika. Banja Luka: Centar modernih znanja.
12. Macanović, N. (2024). Ubistva u školama – analiza studija slučaja iu ugla socijalne pedagogije. Banja Luka: Centar modernih znanja.
13. Macanović, N., Radonjić, M. (2024). Inicijacije mladih u svijet kriminala. Banja Luka: Centar modernih znanja.
14. Milosavljević, M. (2003). Devijacije i društvo. Beograd: Draganić.
15. Pleh, V., Suljagić, S., Suljagić, A. (2020). Opservacija i dijagnostika ličnosti maloljetnih prestupnika u krivičnom zakonodavstvu i praksi Bosne i Hercegovine. Banja Luka: Centar modernih znanja.
16. Radovanović, M. (1975). Krivično pravo. Opšti deo. Beograd: Savremena administracija.
17. Sajić, D. (2012). Boot kamps – nasilne metode u prevaspitanju maloljetnika. Socijalna misao br.74. str. 51-65. Beograd:IP Socijalna misao.

18. Washington State Institute for Public Policy (2004). Na sajtu: www.wsipp.wa.gov. Očitano: 21.10.2025.
19. Žunić – Pavlović, V. (2004). Evaluacija u resocijalizaciji. Beograd: Partenon.

INSTITUTIONAL WORK PROGRAMS WITH JUVENILE CRIMINALS

Asst. Dr. Valentina Smolović
Higher court in Podgorica

Isidora Smolović
Faculty of Law in Belgrade

Abstract: *Juvenile offenders today need fast and efficient rehabilitation that will not separate them from normal life courses for several years, but will provide them with shorter institutional programs with which they will build the competences and social skills they lack in order to strengthen their character, correct their behavior, accept social values, and see their mistakes and start from the beginning, but still with the full support and supervision of experts within the framework of the non-institutional program. By presenting educational correctional programs, we wanted to show one of the institutional models of working with juvenile offenders, which, as we are already inclined, we do not have to apply in the original form, but adapt to our conditions, the needs of juveniles, because in the American justice system there is still a large amount of repression in the re-education of juvenile offenders, while our system is based primarily on the principles of individualization, respect for personality, humanization and the natural conditions of resocialization of juvenile offenders. In order for such a program to be implemented in our country, it is necessary to train the personnel who work with juvenile offenders, but also to create adequate material and technical conditions for implementing such programs.*

Keywords: *juvenile offenders, educational - correctional centers, re-educational treatment, resocialization.*